

RECENSIONER / REVIEWS

»They are our enemies – we marry them»

David Nirenberg. *Communities of violence: persecutions of minorities in the Middle Ages*. Princeton 1996. 301 s.

Convivencia, »samexistens», är inte sällan idag ett nyckelord som används för att karakterisera förhållandena mellan de olika religiösa grupperna på iberiska halvön under medeltiden. Det används omväxlande om förhållandena i al-Andalus, den muslimska delen av halvön, och i de olika kristna staterna men också mer allmänt om förhållandena i »Spanien». I sig är ordet neutralt men oftast har det fått positiva konnotationer och kommit att användas för den harmoniska samexistens som antas ha präglat förhållandena mellan grupperna. I och med att »Spanien» inte sällan används som en tänkbar modell för det mångkulturella, mångreligiösa samhället har *convivencia* kommit att bli ett starkt värdeladdat begrepp med tydliga ideologiska övertoner.¹⁾ Också inom modern judisk historieskrivning har *convivencia* fått en plats. Som kontrast till den framstår vad som har kallats »the lachrymose conception of Jewish history», en historiesyn med anor åtminstone till 1500-talet som ser den judiska historien som en serie förföljelser och lidanden och, som i sin moderna tappning, ser Förintelsen som kulmen på denna historia av lidanden. Den bok som diskuteras här vänder sig programmatiskt mot båda dessa sätt att se på judisk historia samtidigt som den lånar drag från båda synsätten. Den tar avstånd från tanken på en harmonisk samexistens men också från historien som en kedja av förföljelser och lidanden. Istället för en teleologisk tolkning av historien är tesen att våld och konflikt var strukturella drag som präglade samexistensen mellan

majoritet och minoriteter i det medeltida Spanien, att samexistensen i själva verket byggde på dem.

Boken har som fokus behandlingen av marginaliserade grupper i samhället i Konungariket Aragonien under första hälften av 1300-talet, de muslimska och judiska minoriteterna men också de spetälska. Det första kapitlet, *The historical background*, är i första hand en skildring av den plats och den rättsliga ställning minoriteterna, muslimer och judar, hade i Konungariket Aragonien under 1300-talet och som är nödvändigt att ha klart för sig för att förstå det historiska skeendet.

Den första delen, *Cataclysmic violence: France and the Crown of Aragon*, omfattar kapitel två, tre och fyra och behandlar våldsutbrotten av kristna mot judar, muslimer och spetälska i Konungariket Aragonien och Frankrike 1320 och 1321, »herdarnas korståg» 1320 och »boskapsskötarnas korståg» 1321. Båda utgick från Frankrike men spred sig till Konungariket Aragonien, dock med olikartade förlopp. Kapitel 2, *France, source of the troubles*, skildrar förhållandena där i jämförelse med dem som rådde i Konungariket Aragonien. Den sätter också in attackerna mot judar och spetälska i en kontext av konflikter om beskattning och kungamaktens roll i sammanhanget. I kapitel 3, *Crusade and massacre in Aragon*, skiftar fokus från Frankrike till Konungariket Aragonien. Viktiga är här skillnaderna i källläget. För Frankrike är det sprött och består i huvudsak av krönikor, bara i mindre utsträckning av arkivmaterial. I Konungariket Aragonien, däremot, finns ett rikhaltigt arkivmaterial från olika parter. Det i sin tur ställs mot de tolkningar som judiska krönikörer gjorde av händelserna på 1500-talet. Kapitel 3, *Lepers, Jews, Muslims, and poison in the Crown*, fokuserar på hur olika grupper i Konungariket Aragonien (inklusive kungen) manipulerade ett nytt argument för att förfölja spetälska, judar och muslimer – att de förgiftade brunnar. Denna del av boken jämför alltså förhållandena på ömse sidor om Pyreneerna, och det uttalade syftet är sätta in händelserna i sitt lokala historiska sammanhang och att försöka tolka dem utifrån deras lokala kontext.

Den andra delen, *Systemic violence: power, sex, and religion*, omfattar kapitel fem, sex och sju. I kapitel 5, *Sex and violence between majority and minority*, behandlas sexuella kontakter mellan individer av olika religiösa grupper. Alla de tre religiösa grupperna som levde tillsammans i Konungariket Aragonien försökte sätta upp barriärer för att förhindra sådana kontakter, ändå förekom naturligtvis sådana

kontakter. Här gör Nirenberg dessvärre samma misstag som han kritiserar modern historieskrivning för då han försöker dra slutsatser för dagens samhälle av företeelserna under den aktuella epoken. Kapitel 6, *Minorities confront each other: violence between Muslims and Jews*, är en pionjärinsats då här diskuteras ett föga utforskat område: förhållandet mellan de båda minoriteterna i Konungariket Aragonien, den stora minoriteten, mudéjares (dvs muslimerna), och den lilla, judarna. Även om de, formellt, hade samma rättsliga ställning var de sociala förhållandena olikartade mellan dem vilket naturligtvis påverkade förhållandena. Liksom i övrigt i boken ligger tyngdpunkten på konflikter i det dagliga livet men här berör författaren också den anti-judiska respektive den anti-muslimska polemiken som också fanns. Kapitel 7, *The two faces of sacred violence*, behandlar det ritualiserade återuppreandet under påskveckan av det kristna passionsdramat. I Nirenbergs tolkning blir dessa årligen återkommande ritualer ett sätt att både legitimera judarnas närvaro i det medeltida kristna samhället samtidigt som de gav Kyrkan möjlighet att utmana denna närvaro. I epilogen, slutligen, *The black death and beyond*, kan man säga att bokens båda delar knyts samman i en analys av ett händelseförlopp av enastående brutalitet. Boken avslutas med en omfattande bibliografi.

Communities of violence är en mycket stimulerande bok. En stor förtjänst är att den utgår från omfattande arkivstudier, en annan att författaren behandlar det komplicerade samspelet mellan majoritet och minoriteter liksom mellan minoriteterna i ett förmodernt samhälle så främmande för oss. Ämnesvalet, minoriteter, är självklart dagsaktuellt men med vissa undantag (som också antytts ovan) faller Nirenberg inte för frestelsen att dra slutsatser för dagens samhälle. Orsaken är uppenbar: det är en avgrund mellan vårt samhälle och det samhälle som skildras i boken. Dessvärre diskuteras dock de förhållanden som skildras ibland i termen »tolerans/intolerans» »Tolerans» är dock ett begrepp inom filosofin, närmare bestämt när skepticismen utgår från att vi strängt taget inte kan avgöra om en uppfattning eller ett argument är sant eller falskt, »argumentens lika värde». Kyrkans inställning till de icke-kristna minoriteterna utgick naturligtvis inte alls från det resonemanget lika litet som islams inställning till kristna och judar. Naturligtvis fanns det enskilda som vid denna tid argumenterade för »tolerans» i dess filosofiska betydelse – ett exempel finns i Boccaccios *Decamerone* från ca 1350. Där återfinns sålunda berättelsen om de tre ringarna som Lessing skulle

återanvända i sitt skådespel Nathan der Weise. Såväl kristendom och judendom som islam var dock obarmhärtigt fientliga till den sortens resonemang vilket, om inte annat, demonstreras av deras inställning till heterodoxa grupper bland de egna. För »tolerans» fanns ingen plats i medeltidens samhälle.

1. Den här aspekten behandlas i en artikel av Göran Larsson i Tidskrift för Mellanösternstudier, 1998, nr. 1 där vidare referenser finns.

[Karin Almladh]

Israelske Haredim. Integration uden assimilation?

Haredim yisraeliim. Histalevut belo temiah? (Israelske Haredim. Integration uden assimilation?) Red. Emmanuel Sivan og Kimmy Caplan. Jerusalem: The Van Leer Jerusalem Institute/ Hakibbutz Hameuchad Publishing House Ltd. 2003, 286 sider, ISBN 9650201998.

Det ultra-ortodokse samfund i Israel er begyndt at blive opfattet som en mere integreret del af det øvrige israelske samfund. Nu tales der om at de israelske ultra-ortodokse jøder er blevet »israeliseret,» hvilket viser at de netop ikke har været anset som fuldgyldige medlemmer af det israelske samfund førhen. Hermed har man placeret de grupper der ikke accepterer den zionistiske diskurs i periferien af det israelske samfund, og betingelsen for at blive fuldgyldigt medlem er en accept af denne. Det overordnede fokus i *Israelske Haredim. Integration uden assimilation?* er denne israelisering af de ultra-ortodokse jøder, og hvordan de i denne proces vedbliver at skabe deres egen unikke identitet for stadig at bibeholde en, for dem, nødvendig distance til det sekulære israelske samfund.

Emmanuel Sivan og Kimmy Caplan har udfærdiget denne antologi på baggrund af en konference afholdt af The Van Leer Jerusalem Institute i januar 2001. De har valgt at koncentrere sig om de yngre forskere, som hovedsageligt har baggrund i antropologien og sociologien.

Man har valgt at fokusere på de indre og ydre grænser i det ultra-ortodokse samfund. Dette afspejles også i den måde antologien er struktureret, således at man bevæger sig fra det indre til det ydre; fra det teologiske/halakhiske aspekt Videre til værdierne i det ultra-

ortodokse samfund, til interaktion med det sekulære samfund med refleksioner over grænserne mellem de to samfund.

Bogens første bidragsyder, Benjamin Lau, beskæftiger sig med den halakhiske udviklingen indenfor sefardisk/mizrachi ultra-ortodoks jødedom. Den askenazi ultra-ortodokse halakhiske identitet har siden statens oprettelse været dominerende, i og med at der hovedsageligt kun fandtes askenazi yeshivaher, men også fordi ultra-ortodoksi oprindeligt er et europæisk askenazi fænomen. Med en voksende sefardisk/mizrachi ultra-ortodoks gruppe i Israel har der været behov for at udvikle en særegen og mere homogen halakhisk identitet for denne gruppe. Benjamin Lau dokumenterer hvorledes Rabbi Ovadiah Yosef kreerer en ny halakhisk identitet for den sefardiske/mizrachiske ultra-ortodokse gruppe i Israel ved at basere sine halakhiske kendelser på de halakhiske retningsregler for en menighed i Israel, som de er givet i Yosef Karos *Shulchan Aruch*. Derved gør han op med den tradition i sefardisk/mizrachi ultra-ortodoks jødedom, for at vedblive at følge det fraflyttede hjemlands halakhiske kendelser.

Antologien indikerer, at der især forskes i den sefardisk/mizrahiske ultra-ortodokse jødedomms behov for identitetskonstruktion. Nissim Lions bidrag beskæftiger sig med netop denne gruppes opbygning af en værdikodeks der modsvarer det zionistiske. Det zionistiske værdikompleks bygger i stor grad på jødiske religiøse symboler, som er blevet sekulariseret. Lion viser hvordan de ultra-ortodokse jøder tilbagefører nogle af disse symboler som led i deres identitetskonstruktion i det israelske samfund. I Nissim Lions artikel tages afsæt i en kongres for den sefardisk/mizrahiske ultra-ortodokse bevægelse, på Yad Eliahu stadiet i Tel Aviv, som er bedst kendt for at være hjemstedet for det israelske basketball hold Maccabi Tel Aviv. Han påpeger at en af de måder hvorpå bevægelsen forsøger at skrive sig ind i den sekulære israelske identitet, er ved at afholde deres kongresser på typiske sekulære/zionistiske israelske steder. På Yad Eliahu stadiet gøres dette ved at understrege at medlemmerne er de ægte Makkabæere, nemlig rodfæstet i religionen, jødedommen, og ikke de sekulære basketballspillere – Israels nationalhelte – Maccabi Tel Aviv. Ved at foretage denne sammenligning befæster de ultra-ortodokse deres position i samfundet, samtidigt med at de skaber en afgrænsning mod det sekulære samfund.

Tamar El-Or og Eran Nerias feltarbejde i det offentlige rum i Jerusalem behandler interaktionen med det sekulære samfund. De

påviser at den ultra-ortodokse befolkning i større og større antal har infiltreret den sekulære del af byen, bl.a. storcentre og parker. Ultra-ortodokse jøder findes i Malchah centret eller Shacharparken, hvor de foretager sig nøjagtigt det samme som den sekulære befolkning, drikker cappuccino på cafeerne eller har picnic i det grønne. El-Or og Nerias undersøgelser viser at det ultra-ortodokse samfund ikke er så homogent som det gøres til, men at mange af de medlemmer som befinder sig i periferien af samfundet, overtager flere og flere vaner fra det omkringliggende samfund. Emnet i Sharit Barzilai artikel knytter i al væsentlighed an til dette emne. Sharit Barzilai har nemlig undersøgt en gruppe af ultra-ortodokse jøder som lever et dobbeltliv mellem den ultra-ortodokse og den sekulære verden. I stedet for at forlade deres ultra-ortodokse liv fuldstændigt, har de valgt at »pendle« mellem de to verdener. Barzilai opererer med et koncept som hun kalder *trans-yotzim*, dvs. at de er i transit til at forlade den ultra-ortodokse verden, men gør det ikke helt. Hun finder ofte disse personer indenfor brancher som politik eller medieverdenen. Dette er tankevækkende, eftersom det er centrale positioner for at påvirke diskursen i et samfund.

Antologien giver et godt indblik i hvordan de ultra-ortodokse jøder er ved at blive »israeliseret.« Netop varieteten af de forskellige bidrag yder dette indblik, da det viser at det ikke blot er en tilfældig strømning, men en reel udvikling der er i gang. De fleste publikationer der er udkommet i de senere år vedrørende israelske haredim har i større og mindre grad været polemiske. Derfor er denne antologi så vigtig, da den giver et mere nuanceret billede af udviklingen indenfor det ultra-ortodokse samfund.

[Hanne Desmentik]

Understanding Judaism

Carl S. Ehrlich. *Understanding Judaism. Origins. Beliefs. Practices. Holy Texts. Sacred Places*. London: Duncan Baird Publishers 2004, 112 s.

Carl S. Ehrlich, professor ved York University i Toronto, har skrevet en kort og præcis introduktion til jødedommen. Bogen er inddelt i en *Introduction* og 9 kapitler: *Origins and Historical Development, Aspects of the Divine, Sacred Texts, Sacred Persons, Ethical Principles,*

Sacred Space, Sacred Time, Death and Afterlife, Society and Religion. Der er desuden blevet plads til *Glossary, General Bibliography, Index* og *Acknowledgments* – alt sammen på 112 sider i et lille handy format. Bogen er meget smukt illustreret med 11 helsides og 10 halvsides farvebilleder, der både viser det daglige religiøse liv (også kvinders!) og kulturelle frembringelser. Desuden er bogen ualmindelig smukt layoutet, trykt på dejligt papir i flere lyse nuancer. Hvor forfatteren supplerer hvert tema med citater eller resumeer af historiske tekster og kommenterer dem, er de trykt på gulligt papir til forskel fra hovedtekstens hvide, så man straks kan se der er tale om en anden slags tekst. Sproget er enkelt og smukt, så også læsere uden særlig stor træning i at læse engelsk vil kunne forstå den.

På beundringsværdig klar vis får forfatteren i sin *Introduction* præsentert de vigtigste aspekter af jødisk liv og religion både historisk og i nutiden, og på samme måde i det historiske kapitel så »skinnerne» er lagt ud – med sidetalsreferencer – til de følgende kapitler. Han forstår både at medtage de uomgængelige faktuelle oplysninger i hvert kapitel, hvadenten de er af religiøs eller historisk art, og knytte dem sammen med moderne jødisk liv og opfattelser, ligesom han også inddrager kvinders liv og historie. Det er et fint element med citater og forklaringer af vigtige tekster, f. eks. er uddraget fra det »etiske testamente» af Elija Gaon på s. 64-65 en smuk, rørende og illuminerende tekst der både belyser jødisk etik og kvinders liv. Gang på gang forbavses man over hvor elegant og harmonisk Ehrlich får flettet fortid og nutid, religion, historie, kultur og samfundsliv sammen. Givet det lille omfang af bogen er det svært at kritisere denne fremstilling. Som forfatter til en tilsvarende kort oversigt over jødedommen (i *Politikens håndbog i verdens religioner*, København 2000) ved jeg hvor svært det er at udvælge og præsentere det nødvendigeste, men måske burde der have været en kort tidstavle, hvis læseren nu ikke lige har præsent, hvornår f. eks. »persian rule» eller »greek rule» var.

Jeg vil tro at denne bog kan være nyttig som en kort introduktion til jødedommen for religionsstuderende og andre studerende, der kun har ganske få timer om jødedommen til rådighed. For almindelige læsere vil den være en både smuk og oplysende bog, som det er en glæde at have i hånden - og at give og modtage.

[Hanne Trautner-Kromann]

Det lille mirakel

Ulf Haxen. *Det lille mirakel. Jødisk bogkunst i tusind år*. København: Gyldendal 2003, 360 s.

Forhenværende førstebibliotekar og seniorforsker ved Det Kongelige Bibliotek i København, Ulf Haxen, har udarbejdet et rigt illustreret pragtværk i A4 format om den jødiske bog. Det er både en »coffee table» bog, man kan sidde og blade i og glæde sig over de flotte billeder, mange i farver, af bøger og deres illustrationer, og et populærvidenskabeligt værk, som kan læses for sine mange kulturhistoriske oplysningers skyld. Bogen er inddelt i otte større eller mindre kapitler, og i det første fortæller Haxen om et bestemt bibelmanuskripts brogede skæbne og vej til København som optakt til de følgende kapitler om *Billede og skrift*, *Jødisk bogmaleri*, *Abraham ben Haims farvelære*, *Forbudte verdensbilleder*, *Hebraisk tryk i Nordeuropa, 1700-tallets jødiske bogmaleri*, *Jøder af den portugisiske nation*, *Jøder af Ashkenas* og *Arven fra David Simonsen*. Der er desuden på de sidste 30 sider litteraturliste, ordliste, billedliste, personregister og emne- og stedregister.

Som rimeligt er baseres bogen i høj grad på den fantastiske samling af jødiske manuskripter og bøger, som befinder sig i Det Kongelige Biblioteks judaistiske afdeling, og mange af bogens billeder er da også herfra. Hertil kommer billeder af bøger og genstande fra andre samlinger rundt om i verden, som alle illustrerer, at nok er der tale om jødisk bogkunst, men den er også påvirket af omgivelsernes kunst, hvad enten der er tale om den antikke, kristne eller islamiske. I den medrivende og spændende fremstilling kommer Haxen vidt omkring, både tidsmæssigt og geografisk, og inddrager mange forskellige kilder og videnskabelige fremstillinger. Det er derimod uforståeligt og skæmmende, at han i kapitlet *Forbudte verdensbilleder* benytter Marek Halters slægtskrønike som kilde og også ofte citerer ham direkte, eller hvad værre er indirekte, så man ikke ved hvornår det er Halter og hvornår det er Haxen der fortælle. Ofte er læseren i tvivl om hvad der er historisk korrekte oplysninger, og hvad der er baseret på Halters forfatterfantasi. Nok er Haxens bog et populærvidenskabeligt værk i ordet bedste (og traditionsrige danske) betydning, men en sådan brug ligger ikke inden for denne tradition og passer slet ikke til den iøvrigt gennemgående forskningsbaserede kildebenyttelse. Også de utallige unøjagtigheder og direkte fejl er

ærgerlige og egentlig uforståelige, når nu værket er skrevet af en forskningsbibliotekar. De faktuelle oplysninger i dette ellers så store og flotte værk er ikke altid pålidelige og kan derfor ikke bruges uden efterkontrol. De mange gentagelser og uoverensstemmelser burde en vågen redaktør have kunnet fange. Disse indvendinger skal nu ikke skygge for at bogen virkelig er et pragtværk, som kan nydes for historien – eller historiernes – skyld og for de dejlige illustrationer.

[Hanne Trautner-Kromann]